

**ՈՐՈՇ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ***

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՑԱՆ

Իրավական պետությունը բնութագրող հատկանիշներից մեկը իրավական, այդ թվում՝ սահմանադրական պատասխանատվության գործուն մեխանիզմների երաշխավորումն է: Պետության սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմների բացակայությունը կամ անկատարությունը հանգեցնում է պետական իշխանության լիազորություն – պատասխանատվություն սահմանադրական շղթայի խաթարմանը և դրա հետևանքով պետական իշխանության լիազորությունների իրականացման կամ արդյունավետ իրականացման երաշխիքների թուլացմանը:

Սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտը մյուս սահմանադրական ինստիտուտների համեմատ, գիտական լայնածավալ հետազոտության առարկա չի եղել, ուստի այժմ է ընկնում սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմների անկատարությամբ: Մասնավորապես՝ պետությունների մեծ մասում այդ մեխանիզմները հատվածական են ներդրված կամ սերտաճած են քաղաքական պատասխանատվության մեխանիզմների հետ¹, թեև որոշ պետություններում (Լեհաստան, Ավստրիա) առկա են սահմանադրական պատասխանատվության համեմատաբար գործուն մեխանիզմներ:

Պետությունների սահմանադրություններում սահմանադրական պատասխանատվության միջոցներ չնախատեսելը երբեմն հիմնավորվում է քաղաքական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու հնարավորությամբ²: Սակայն այդպիսի մոտեցումը խեղաթյուրում է սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի էությունը, քանի որ քաղաքական պատասխանատվության մեխանիզմները, իրենց բնույթով պայմանավորված, չեն կարող փոխարինել կամ լրացնել

* Աշխատանքը կատարվել է ՀՀ ԿԳՄՍՆ գիտության կոմիտեի **18T-5E130** գիտական հետազոտական թեմայի շրջանակներում:

¹ Տե՛ս Օպонирующий доклад профессора Г. Арутюняна на тему «Закон и государство» на 4-м конгрессе всемирной конференции конституционных судов. Вильнюс, 13 сентября 2017, հասանելի էր՝ <http://concourt.am/armenian/structure/president/articles/vilnyus2017-ru.pdf>

² Տե՛ս **Хугаева Р.** Конституционная ответственность высших органов государственной власти Российской Федерации. Диссертация на соиск, учен, степени д. ю. н. Краснодар, 2011, էջ 182:

սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմներին: Ուստի *սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի կատարելագործման գործում առանցքային է սահմանադրական մակարդակում «սահմանադրական» և «քաղաքական» պատասխանատվության տեսակների հստակ տարանջատումը:*

Տեսական գրականությունում ևս «սահմանադրական» և «քաղաքական» պատասխանատվության տեսակների տարանջատման հարցում միակարծություն չկա: Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ «սահմանադրական» և «քաղաքական» պատասխանատվությունները միմյանցից դժվար է հստակ տարանջատել, քանի որ դրանք սերտորեն փոխկապակցված են³, իսկ ոմանք էլ պատասխանատվության քննարկվող տեսակները միմյանցից հստակ տարանջատում են՝ նշելով, որ քաղաքական պատասխանատվությունը իրավական պատասխանատվության տարրեր չի պարունակում, ուստի սահմանադրական պատասխանատվությունից դուրս է⁴:

Ընդհանուր առմամբ «սահմանադրական» և «քաղաքական» պատասխանատվությունները սոցիալական պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակներ են և միմյանցից տարբերվում են մի շարք հատկանիշներով՝ պատասխանատվության հիմք, պատասխանատվության ենթակա և ենթարկող սուբյեկտների շրջանակ, պատասխանատվության ենթարկելու ընթացակարգ և այլն:

1. Քաղաքական պատասխանատվության *հիմք* կարող են լինել քաղաքական գործունեությունը ոչ արդյունավետ իրականացնելը կամ քաղաքական բնույթ կրող այլ պատճառներ: Քաղաքական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու համար բնավ պարտադիր չէ սահմանադրության խախտման դեպքի առկայություն, թեպետ որոշ դեպքերում սահմանադրության խախտումը կարող է քաղաքական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու առիթ լինել: Մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության հիմքը սահմանադրության նորմի խախտումն է, այն է՝ սահմանադրությամբ սահմանված գործառնությունները և լիազորությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը կամ սահմանադրությամբ սահմանված պահանջները և պայմանները խախտելը⁵:

2. Քաղաքական պատասխանատվության կիրառումը *հայեցողական բնույթ* ունի, որի պարագայում քաղաքական պատասխանա-

---

³ Տե՛ս **Страшун Б. А.** К понятию конституционной ответственности // Конституционно-правовая ответственность, проблемы России, опыт зарубежных стран / Под ред. С. А. Авакьяна. М., 2001, էջ 73:

⁴ Տե՛ս **Колосова Н. М.** Конституционная ответственность в Российской Федерации. Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства в Российской Федерации. М., 2000, էջ 22:

⁵ Տե՛ս **Виноградов В. А.** Ответственность в механизме охраны конституционного строя. М., 2005, էջ 58-69:

տվության ենթարկելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտները կաշկանդված չեն քաղաքական պատասխանատվության միջոցների կիրառմամբ: Մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության դեպքում սահմանադրության յուրաքանչյուր նորմի խախտումը անխուսափելիորեն հանգեցնում է կամ պետք է հանգեցնի սահմանադրական պատասխանատվության միջոցների կիրառման, հետևաբար՝ սահմանադրությամբ պետք է երաշխավորվի սահմանադրության յուրաքանչյուր նորմի խախտման համար սահմանադրական պատասխանատվության անխուսափելիությունը:

3. Քաղաքական պատասխանատվության *սուբյեկտ* են միայն քաղաքական պաշտոն զբաղեցնող անձինք՝ վարչապետը, նախարարները և այլն: Մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտների շրջանակը ավելի լայն է, այն ներառում է սահմանադրական կարգավիճակով օժտված բոլոր պետական մարմինները և պաշտոնատար անձանց, այդ թվում՝ քաղաքական պաշտոն զբաղեցնող:

4. Քաղաքական պատասխանատվության միջոցները կիրառվում են քաղաքական պատասխանատվություն կիրառելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների որոշումներով, որպես կանոն՝ առանց դատավարական գործընթացների, սակայն սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված կարգով: Մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության միջոցները, որպես կանոն, կիրառվում են կա մ անմիջականորեն սահմանադրության ուժով, կա մ սահմանադրական արդարադատության մարմինների միջոցով⁶, կա մ այլ մասնագիտացված մարմինների միջոցով⁷:

Այժմ «սահմանադրական» և «քաղաքական» պատասխանատվության մեխանիզմները դիտարկենք 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) համատեքստում:

Սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտ է *Հանրապետության նախագահը*: Սահմանադրությամբ նախատեսված է պաշտոնանկության միջոցով Հանրապետության նախագահին պատասխանատվության ենթարկելու մեխանիզմ, այն է՝ Հանրապետության նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել (...) Սահմանադրության կոպիտ խախտման համար: Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին եզրակացություն ստանալու համար Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ դիմում է Սահմանադրական դատարան: Ազգային ժողովը Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշում է կայացնում Սահմանադրական

⁶ Տե՛ս Ավստրիայի Սահմանադրության 142-րդ հոդված:

⁷ Տե՛ս Լեհաստանի Սահմանադրության 198-199-րդ հոդվածներ:

դատարանի եզրակացության հիման վրա պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով (Սահմանադրության 141-րդ հոդված)⁸:

Սահմանադրության 141-րդ հոդվածից կարող է տպավորություն ստեղծվել, թե Սահմանադրությամբ նախատեսված է Սահմանադրության կոպիտ խախտման դեպքում Հանրապետության նախագահին սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկելու մեխանիզմ, սակայն իրականում Հանրապետության նախագահին պատասխանատվության ենթարկելու նախատեսված մեխանիզմը քաղաքական պատասխանատվության բնույթ ունի: Քանի որ Հանրապետության նախագահի պաշտոնանկության գործընթացը նախաձեռնելու և այդ հարցի վերաբերյալ որոշում ընդունելու լիազորությունը, վերջին հաշվով, վերապահված է Ազգային ժողովին, ուստի Հանրապետության նախագահի պաշտոնանկ անելու հարցը Ազգային ժողովի քաղաքական հայեցողության դաշտում է⁹: Այս պարագայում կարևորություն է ձեռք բերում այն հարցը, թե ինչպես է հանգուցալուծվելու այն իրավիճակը, երբ, օրինակ, Հանրապետության նախագահը խախտում է Սահմանադրությունը¹⁰, իսկ Ազգային ժողովն էլ Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշում չի ընդունում:

Սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտ է նաև *Ազգային ժողովը*, որի նկատմամբ կիրառվող սահմանադրական պատասխանատվության հիմնական միջոցը արձակումն է: Սահմանադրության վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Ազգային ժողովը արձակվում է միայն այն դեպքում, երբ չի կարողանում ընտրել վարչապետ և ձևավորել կառավարություն¹¹: Սահմանադրությամբ Ազգային ժողովի արձակման այլ հիմք նախատեսված չէ: Այդ պարագայում ևս կարևորություն է ձեռք բերում այն հարցի պատասխանը, թե ինչպես է հանգուցալուծվելու այն իրավիճակը, երբ, օրինակ՝ Ազգային ժողովը չի կատարում կամ ոչ պատշաճ է կատարում Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունները՝ այդ կերպ խախտելով Սահմանադրությունը¹²:

⁸ Մի շարք պետություններում ևս հանրապետության նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել սահմանադրության խախտման համար (Սլովենիայի Սահմանադրության 109-րդ հոդված, Սերբիայի Սահմանադրության 118-րդ հոդված):

⁹ Հարկ է նշել, որ Բուլղարիայի Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե սահմանադրական դատարանը արձանագրում է հանրապետության նախագահի կողմից սահմանադրության խախտման փաստը, հանրապետության նախագահի լիազորությունները դադարեցվում են:

¹⁰ Օրինակ՝ Հանրապետության նախագահը չի կարող զբաղեցնել որևէ այլ պաշտոն, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել վճարովի այլ աշխատանք (124-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ (124-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

¹¹ Տե՛ս Սահմանադրության 104-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասեր, 149-րդ և 151-րդ հոդվածների 3-րդ մասեր:

¹² Հատկանշական է, որ որոշ պետություններում առկա են արձակման միջոցով

Ազգային ժողովի նախագահը և սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտ է, որը սահմանադրական պատասխանատվության կարող է ենթարկվել Սահմանադրության խախտման համար¹³: Սակայն Սահմանադրությամբ առկա է միայն Ազգային ժողովի նախագահին քաղաքական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորություն, այն է՝ Ազգային ժողովի նախագահը և նրա տեղակալները կարող են հետ կանչվել պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ¹⁴: Այս պարագայում ևս հարց է առաջանում, թե ինչպես է հանգուցալուծվելու այն իրավիճակը, երբ Ազգային ժողովի նախագահը չի կատարում կամ ոչ պատշաճ է կատարում Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունները՝ այդ կերպ խախտելով Սահմանադրությունը, իսկ Ազգային ժողովը Ազգային ժողովի նախագահի նկատմամբ քաղաքական պատասխանատվության միջոցներ չի կիրառում:

Սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտներ են նաև *կառավարությունը և վարչապետը*: Սահմանադրությամբ կառավարությանը և վարչապետին սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկելու մեխանիզմներ ևս նախատեսված չեն, թեպետ առկա է քաղաքական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը, այն է՝ Ազգային ժողովը կարող է անվստահություն հայտնել վարչապետին, ինչը հանգեցնում է կառավարության հրաժարականին (հոդվ. 115):

Սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտ է նաև *գլխավոր դատախազը*: Սահմանադրությամբ նախատեսված է գլխավոր դատախազին պաշտոնանկ անելու հնարավորություն, այն է՝ *օրենքով սահմանված դեպքերում* Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն 3/5-րդով *կարող է* պաշտոնանկ անել գլխավոր դատախազին (հոդվ. 177, մաս 3): Նշվածից բխում է, որ գլխավոր դատախազին պաշտոնանկ անելու գործընթացը ևս Ազգային ժողովի քաղաքական հայեցողության տիրույթում է, հետևաբար քաղաքական պատասխանատվության տարրեր է պարունակում:

պառլամենտին սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկելու նաև այլ հիմքեր. օրինակ՝ պառլամենտը հաճախակի ընդունել է սահմանադրությանը հակասող օրենքներ (Ուզբեկստանի Սահմանադրության 95-րդ հոդված) կամ չի կատարել սահմանադրությամբ և օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունները (Մոլդովայի Սահմանադրության 85-րդ հոդված):

¹³ Օրինակ՝ Ազգային ժողովի որոշումները, հայտարարությունները և ուղերձները ստորագրում և հրապարակում է Ազգային ժողովի նախագահը (103-րդ հոդվածի 5-րդ մաս): Ազգային ժողովի նախագահը ներկայացնում է Ազգային ժողովը և ապահովում նրա բնականոն գործունեությունը (104-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Հանրապետության նախագահի պաշտոնակության, լիազորությունների կատարման անհնարինության, հրաժարականի կամ մահվան դեպքերում մինչև նորընտիր Հանրապետության նախագահի կողմից պաշտոնի ստանձնումը Հանրապետության նախագահի լիազորությունները կատարում է Ազգային ժողովի նախագահը (144-րդ հոդված):

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 104-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

Այսպիսով, 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Սահմանադրությունում սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմները հատվածական են ներդրված կամ սերտաձած են քաղաքական պատասխանատվության մեխանիզմների հետ, մասնավորապես՝ ա) մի շարք դեպքերում Սահմանադրության խախտման համար սահմանադրական պատասխանատվության մեխանիզմներ պարզապես նախատեսված չեն, մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության գործուն մեխանիզմ ունենալու համար առանցքային է Սահմանադրության յուրաքանչյուր նորմի խախտման համար սահմանադրական պատասխանատվության անխուսափելիության երաշխավորումը, բ) որոշ դեպքերում Սահմանադրության խախտման համար սահմանադրական պատասխանատվության միջոցներ նախատեսված չեն, սակայն առկա է քաղաքական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու հնարավորությունը, մինչդեռ սահմանադրական պատասխանատվության գործուն մեխանիզմ ունենալու համար առանցքային է սահմանադրական և քաղաքական պատասխանատվության տեսակների հստակ տարանջատումը, գ) ընդհանուր առմամբ, սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի կատարելագործման համար առանցքային է նաև սահմանադրական պատասխանատվության հիմքի, սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկվող և ենթարկվելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների շրջանակի, ինչպես նաև սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկվելու հետ կապված ընթացակարգի հստակ իրավակարգավորումը:

Բանալի բառեր – *քաղաքական պատասխանատվություն, սահմանադրական պատասխանատվություն, Հանրապետության նախագահ, պառլամենտ, կառավարություն, վարչապետ*

АЙК КЕСОЯН – Некоторые соображения по совершенствованию института конституционной ответственности. – В статье рассматриваются ключевые особенности, присущие конституционным и политическим обязанностям. Механизмы конституционной и политической ответственности рассмотрены по изменениям, внесённым в Конституцию РА в 2015 г. Отмечается, что в отдельных случаях просто не предусмотрены механизмы конституционной ответственности за нарушение конституции или меры конституционной ответственности, но указаны меры политической ответственности.

Ключевые слова: *политическая ответственность, конституционная ответственность, президент республики, парламент, правительство, премьер-министр*

HAYK KESOYAN – Some Considerations on the Improvement of the Institution of Constitutional Responsibility. – The article focuses on the main features inherent in the "constitutional" and "political" responsibilities. At the same time, the mechanisms of "constitutional" and "political" responsibilities were observed within the

context of the RA Constitution with amendments of 2015. As a result of the analysis, it is noted that in many cases, the Constitution of the Republic of Armenia of 2015 amendments do not provide constitutional responsibility mechanisms or the constitutional responsibility measures for violation of constitution, while possibility of applying political responsibility measures exists.

Key words: *Political responsibility, constitutional responsibility, the president of the Republic, the parliament, the government, the prime minister.*

Ներկայացվել է՝ 26.06.2019,
գրախոսվել է՝ 26.06.2019,
ընդունվել է տպագրության՝ 25.07.2019